
Etnická homogamie na Slovensku v letech 1992 až 2012*

LAURA FÓNADOVÁ**

Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita, Brno

TOMÁŠ KATRŇÁK**

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno

Ethnic Homogamy in Slovakia between 1992 and 2012

Abstract: This article is concerned with ethnic homogamy in Slovakia. The authors set out from the assumption that ethnic homogamy is an indicator of the degree of ethnic tolerance and multiculturalism in society. Greater ethnic homogamy indicates larger social distances between ethnic groups, and vice versa. The authors analyse data from the Statistical Office of the Slovak Republic. The data include all marriages between 1992 and 2012 in Slovakia categorised by the ethnicity of the spouses. The authors test hypotheses about the trends in both absolute and relative ethnic homogamy and find that marriages in Slovakia are strongly structured by ethnic homogamy. The probability of ethnically heterogamous marriage varies among ethnic groups; however, it does not increase for any of the ethnic groups over the period of analysis. Members of different ethnic groups have not grown socially closer and inter-ethnic distances have not decreased due to marriage.

Keywords: ethnic inequality, ethnic exclusion, conflict, Slovakia

Sociologický časopis / Czech Sociological Review 2016, Vol. 52, No. 2: 157–178

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2016.52.2.245>

Pravidlo homogamie říká, že lidé v moderní společnosti neuzavírají sňatek náhodně. V době uzavření sňatku mezi partnery existuje řada podobností. Nejedná se přitom pouze o ekonomické, sociální nebo kulturní podobnosti, ale také o subtilnější charakteristiky, jako je například náboženská víra, politické přesvědčení či fyzická atraktivita [srov. např. Burgess, Wallin 1943; Winch 1958; Girard 1964; Uunk 1997; Blossfeld, Timm 2003; Katrňák 2008a, b]. Jedním z těchto kritérií je také etnicita či národnost. V případě, že etnicita nebo národnost snoubenců je totožná, hovoříme o etnický nebo národnostně homogamním sňatku. V jiném

* Práce na této stati byla podpořena grantovým projektem GA ČR GB14-36154G: „Dynamika změny v české společnosti“.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Laura Fónadová, Ph.D., Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity, Lipová 41a, 602 00 Brno, e-mail: laura@econ.muni.cz, nebo doc. PhDr. Tomáš Katrňák, Ph.D., Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno, e-mail: katrnak@fss.muni.cz.

případě se jedná o etnicky nebo národnostně heterogamní sňatek [k výzkumům etnické homogamie a heterogamie srov. např. Kalmijn 1998; Qian, Blair, Ruf 2001; Giorgas, Jones 2002; González 2006; Gonsoulin, Fu 2010].

V tomto textu považujeme etnickou homogamii za indikátor etnické tolerance a multikulturalismu. Zaměřujeme se na uzavírané sňatky podle etnicity/národnosti snoubenců na Slovensku, kde žije ve srovnání s okolními zeměmi visegrádské čtyřky (Česká republika, Polsko a Maďarsko) nejvíce národností [Halász 2007]. Analyzujeme je z hlediska pravidla homogamie.¹ Zajímá nás, nakolik lze sňatky ve slovenské společnosti popsat z hlediska tohoto pravidla. Do jaké míry jsou tedy uzavírané sňatky etnicky strukturované a jak se tato strukturace proměňuje v novodobé historii slovenského státu – v letech 1992 až 2012? Pokud by etnická homogamie posilovala, znamenalo by to růst sociálních bariér mezi etniky [Jones, Luijckx 1996; Khoo 2011]. Pokud by naopak etnická homogamie oslabovala, indikovalo by to sbližování etnik v rámci slovenské společnosti. Etnicita jako charakteristika člověka by hrála čím dál menší roli v sociálním životě. Naše základní výzkumné otázky jsou následující: Je etnická homogamie pravidlem výběru manželského partnera nebo partnerky? A pokud existuje pravidlo etnické homogamie, jímž se snoubenci na Slovensku řídí, jaký je vývoj etnické homogamie v čase? Klesá, nebo naopak posiluje?

V textu nejprve představujeme etnickou homogamii a důvody pro její zkoumání. Poté se krátce zabýváme etnickým/národnostním složením slovenské společnosti a formulujeme tři hypotézy o vývoji a jednu hypotézu o rozdílech v etnické homogamii. V analytické části prezentujeme naše data, jimiž jsou uzavírané sňatky podle etnicity/národnosti snoubenců na Slovensku ve zkoumaných letech. Na těchto datech testujeme naše hypotézy, a to jak z hlediska absolutní, tak relativní etnické homogamie. Naše závěry ukazují, že ve slovenské společnosti pravidlo etnické homogamie silně strukturuje uzavírané sňatky. Šance na etnicky heterogamní sňatky se liší podle jednotlivých etnik, nicméně u žádného ze zkoumaných etnik se tyto šance ve sledovaném období nezvyšují. Reprezentanti tří nejpočetnějších etnických skupin (Slováci, Maďaři a Romové) se k sobě sociálně nepřibližují, protože mezietnické vzdálenosti se mezi nimi prostřednictvím uzavíraných sňatků nezkracují.

¹ Z analytických důvodů v tomto textu nerozlišujeme etnickou a národnostní skupinu. Ačkoli v běžném diskurzu etnicita bývá spojována s „menšinami“, a my se na několika místech textu tomuto spojení z jazykových důvodů také nevyhneme, v sociálních vědách etnicita odkazuje především ke vztahům mezi skupinami. Eriksen [2008: 316] píše: „Etnicita se týká vztahů mezi skupinami, jejichž členové považují příslušníky jiných skupin za kulturně odlišné.“ Majorita či dominantní skupina pak není o nic méně etnická než jakákoliv jiná menšina [Eriksen 2010]. Z tohoto úhlu pohledu je každá populace, vymezená státními hranicemi složená z většího či menšího počtu etnických skupin, jejichž početní velikost je ve statistických šetřeních indikována „národností“.

Proč zkoumat etnickou homogamii?

Popis sňatků z hlediska konceptu homogamie má významné sociologické implikace. Homogamie totiž neznamená pouze pohled na sňatky z hlediska stejnosti či rozdílnosti sociálních proměnných partnerů, ale odkazuje k fenoménům, které souvisejí s reprodukcí sociální struktury [Katrňák, Fučík, Luijckx 2012]. Odpověď na otázku, proč zkoumat daný typ homogamie, je tedy zároveň odpovědí na otázku, co daná homogamie indikuje a jaké jsou sociální, ekonomické, kulturní nebo politické důsledky změn v mírách této homogamie.

Etnické celky jsou spojené se specifickými hodnotami a normami. Formují se kolem tradic, které si jejich představitelé předávají z generace na generaci. Jedním z mechanismů předávání těchto tradic jsou sňatky uzavírané v rámci etnických skupin [Kalmijn, Tubergen 2006; Huijnk, Verkyuten, Coenders 2010]. V etnicky homogamních manželstvích rodiče své potomky vychovávají ke stejným hodnotám [Kobrin, Goldscheider 1978; Romano 2003]. Oproti tomu v etnicky heterogamních rodinách jsou potomci konfrontováni se dvěma odlišnými tradicemi rodičů. Jejich hodnoty a názory, které si osvojují během socializace, nejsou pak jednoznačně etnicky zařaditelné: vyrůstají v kulturně smíšeném prostředí [Labov, Jacobs 1998; Kalmijn 2010].

Předpokladem etnické homogamie je, že etnická příslušnost hraje roli při výběru manžela nebo manželky. Najdeme-li v multietnické společnosti (na makroúrovni) nízkou etnickou homogamii, můžeme hovořit o vysoké toleranci k odlišným etnikům, nízké xenofobii a rasové nesnášenlivosti, jež jdou ruku v ruce s neexistencí etnických enkláv a ghett [Gordon 1964]. Lidé se navzájem chápou jako sociálně rovní, a právě proto uzavírají sňatky napříč etnickou strukturou společnosti [Qian, Lichter 2007]. Naopak vysoká etnická homogamie znamená vysoké sociální bariéry mezi etniky a společnost dělenou na sociálně izolované etnické skupiny. Jedná se o etnicky segregovanou společnost. Lidé jsou součástí etnických enkláv, mezi nimiž existují sociální vzdálenosti, které jsou udržovány jejich každodenním jednáním. „Segregace *per se* je neměnná vlastnost populace, zatímco *segregační* procesy znamenají jednání, které vytváří a udržuje segregaci,“ konstatují Bruch a Mare [2009: 270].

Za takové jednání považujeme uzavírání sňatků podle etnických diferencí nebo bez ohledu na ně. Pokud mají k sobě etnika sociálně blízko, projevuje se to tak, že lidé (na sociální mikroúrovni) uzavírají sňatky bez ohledu na etnický původ. Pro muže a ženy z rozdílných etnických skupin je představitelné, že spolu sdílejí partnerské vztahy – intimitu. V jejich představách o sociálním světě neexistují bariéry mezi nimi a reprezentanty jiných etnických skupin [Meng, Gregory 2005; Qian, Lichter 2007]. To se pak promítá do jejich sňatkového jednání, které pozorujeme ve statistických údajích o uzavíraných sňatcích podle etnického původu (na sociální makroúrovni) [Penny, Khoo 1996; Khoo 2011].

Slovensko jako národnostně pestrá společnost

Etnickou nerovnost a sociální exkluzi sociologové obvykle identifikují ve dvou rovinách. Tou první je integrace imigrantů a jejich asimilace do hostitelských zemí. Druhou rovinou je soužití etnických skupin v rámci národních států. V tomto případě jde o analýzu soužití obyvatel uvnitř jednoho státu, mezi nimiž jsou etnicky vymezené rozdíly [Simkus 2007; Strabac, Listhaug 2008; Ellingsen et al. 2012; Simkus 2012]. Naše analýza se zaměřuje na druhou rovinu: na koexistenci etnických skupin na Slovensku.

I když migrace do slovenské společnosti není dosud nijak významná [srov. Vašečka 2009], Slovensko je přesto národnostně rozmanitá společnost. Již v první polovině 20. století se ke slovenské národnosti hlásily dvě třetiny obyvatelstva. Zbývající třetinu představovali obyvatelé maďarské, německé, rusínské, české, ukrajinské a polské národnosti. V neposlední řadě také Romové, kteří však nebyli v tehdejší době považováni za oficiálně uznanou národnostní kategorii [Gabal 1999; Kalibová 2009].

Podle posledního sčítání lidu v roce 2011 se ke slovenské národnosti hlásilo 80,7 % obyvatel Slovenské republiky. V předchozím sčítání lidu (rok 2001) to bylo 85,8 % [ŠÚ SR 2013]. Podíl osob hlásících se k maďarské, druhé nejpočetnější národnosti na Slovensku se ve srovnání s předchozím sčítáním lidu také snížil. V roce 2001 maďarskou národnost deklarovalo 9,7 % obyvatelstva, v roce 2011 to bylo 8,5 % (v absolutních číslech se jedná o pokles z 520 528 osob v roce 2001 na 458 467 osob v roce 2011).² Třetí nejpočetnější národnostní skupinou na Slovensku jsou Romové. V roce 2001 se k romské národnosti hlásilo 1,7 % obyvatelstva, v roce 2011 to byla 2 % (v absolutních číslech se jedná o nárůst z 89 920 osob v roce 2001 na 105 738 osob v roce 2011). Tato čísla jsou však výrazně podhodnocená, protože Romové svoji etnickou příslušnost v oficiálních sčítáních lidu nedeklarují. Jejich skutečný počet bude mnohem vyšší. Podle kvalifikovaných odhadů by na Slovensku mohlo žít 480 až 520 tisíc Romů, což by znamenalo 9 až 10 % slovenské populace [Liegeois, Gheorghe 1995; ERRC 2003]. Nad 30 tisíc osob byli na Slovensku zastoupeni v roce 2011 ještě obyvatelé české a rusínské národnosti, a to se shodným podílem 0,6 % v populaci [ŠÚ SR 2013].

Podíváme-li se na výsledky sčítání lidu na Slovensku v roce 2011 z hlediska deklarovaného mateřského jazyka, zaznamenáme drobné inkonsistence oproti číslům zjištěným na základě uváděné národnosti. Slovenštinu jako mateřský jazyk deklarovalo 78,6 %, maďarštinu 9,4 %, romštinu 2,3 %, rusínštinu 1 % a češtinu 0,7 % lidí.³ Z hlediska etnické identifikace nejsou tedy uvedené dva indiká-

² K poklesu podílu lidí hlásících se ke slovenské a maďarské národnosti mezi lety 2001 a 2011 je nezbytné uvést, že ve stejné době vzrostl podíl lidí, kteří svoji národnost neuvedli (z 1 % v roce 2001 na 7 % v roce 2011). Pokles podílu Slováků a Maďarů tak může být pouze statistický, nikoliv však faktický.

³ Kromě mateřského jazyka byl při posledním sčítání obyvatel na Slovensku v roce 2011 také zjišťován nejčastěji používaný jazyk v domácnosti.

tory etnicity zcela v souladu, nevykazují však dramatické rozdíly. Ať zvolíme první nebo druhý indikátor, pořadí etnických skupin podle jejich velikosti se nemění.

3 plus 1 hypotéza o vývoji a rozdílech v etnické homogamii na Slovensku

Z jiných populací je známo, že k vysvětlení interetnických vztahů není možné přistupovat jednotně, tedy bez ohledu na to, mezi jakými etniky tyto vztahy existují [Patterson 1997; Alba, Nee 2003; Eriksen 2010]. Velikost etnické homogamie je silně podmíněna etnickou skupinou, které se týká [Sandefur, Trudy 1986]. Z tohoto důvodu jsme přesvědčeni, že není možné přijmout jednotný předpoklad o vývoji etnické homogamie na Slovensku – předpoklad, v němž bychom pustili ze zřetele etnika, o nichž hovoříme. Je nezbytné rozlišit mezi klasicky pojatými národnostními skupinami a skupinami, které jsou definovány především na základě etnických kritérií. Ty první charakterizují vlastní kulturní a politické instituce: Slováci a Maďaři. Mezi ty druhé patří především Romové.

Začněme Slováky. Je známo, že na Slovensku existují poměrně restriktivní opatření vůči cizincům [více k tomu srov. Vašečka 2009]. To jde ruku v ruce nejen s ne příliš pozitivním vnímáním migrantů ve slovenské společnosti, ale také s rozšířenými stereotypními postoji k jiným etnickým skupinám, které na Slovensku žijí dlouhodoběji [Gallová-Kriglerová, Kadlečíková, Lajčáková 2009]. Sociologické výzkumy týkající se postojů slovenské populace k cizincům, migrantům a etnickým menšinám dlouhodobě indikují výskyt řady předsudků vůči těmto skupinám. Příčemž etnocentrismus, někdy dokonce až s prvky xenofobie či latentního rasismu, je nejpatrnější ve vztahu Slováků k romské a maďarské menšině [Vašečka 2009]. V naší první hypotéze proto předpokládáme, že *etnická homogamie zůstává mezi Slováky ve zkoumaném čase konstantní*.

O maďarském etniku na Slovensku jsou k dispozici poněkud protichůdné poznatky. Na jedné straně někteří autoři uvádějí, že příslušníci maďarské národnosti tvoří kompaktní celek se silným etnickým povědomím [srov. Gyurgyík 2003; Šutaj et al. 2006; Macháček 2011]; na straně druhé jiní autoři píší o asimilačních tendencích Maďarů a o plíživé proměně maďarské národnosti ve slovenskou [srov. Homišinová 2009]. V prvním případě bychom měli očekávat silnou a v čase ne příliš měnící se etnickou homogamii. Ve druhém případě by měla etnická homogamie mezi Maďary oslabovat.

Pro první závěry hovoří výsledky Gyurgyíkova [2003] výzkumu zaměřeného na specifika slovensko-maďarských vztahů. Mezi lety 1990 až 2000 se zabýval etnickými hranicemi mezi maďarským a slovenským obyvatelstvem ve dvanácti vybraných etnicky smíšených lokalitách Slovenska. Zaměřil se na asimilační proces a jeho zjištění ukázala poměrně kompaktní homogenní etnické skupiny, jejichž rozložení odpovídalo písmenu U. Na jednom konci bylo početně silné maďarské jádro, na druhém konci početně silné slovenské jádro. Nejméně případů se nacházelo ve smíšeném či přechodovém prostoru. Dva protilehlé póly se

dle Gyurgyíka liší v segregačních šancích, které jsou v případě Slováků výrazně vyšší než v případě Maďarů, což je dáno především odlišným stupněm znalosti jazyka druhého etnika.

Na druhé straně jiná data indikují klesající počty osob maďarské národnosti na Slovensku (mezi roky 2001 a 2011 klesl počet osob hlásících se k maďarské národnosti o více než 62 tisíc). V této souvislosti Homišinová [2009] hovoří o přirozené asimilaci Maďarů, která plyne z dlouhodobého soužití této národnostní menšiny se slovenskou majoritou. Gyurgyík [2008] za jeden z klíčových faktorů této přirozené asimilace považuje zvyšování podílu národnostně smíšených sňatků.⁴ Znamená to, že sociální hranice, které existují mezi Maďary a ostatními etniky, se snižují a šance Maďarů na uzavírání etnicky heterogamních sňatků vzrůstají. V naší druhé hypotéze vycházíme z těchto zjištění a očekáváme, že *etnická homogamie mezi Maďary na Slovensku ve sledovaném období let 1992 až 2012 oslabuje*.

Romové mají ve srovnání s ostatními národnostními skupinami na Slovensku poněkud specifické postavení. Nejen proto, že v bývalém Československu se k romské národnosti bylo možné oficiálně přihlásit až v roce 1991 [Jurová 1993; Kalibová 2009], ale především proto, že na socioekonomickém žebříčku slovenské společnosti většina Romů patří mezi nejchudší [Vašečka 2002; Davidová 2011; Mušinka, Kolesárová, 2012]. S tím je spojená sociální segregace nejen ve vzdělávacím systému a na trhu práce [Vašečka 2011], ale také ve veřejném prostoru [Mušinka et al. 2014]. Vašečka [2009, 2011] dokonce hovoří o dvojí marginalizaci Romů. Jako socioekonomicky marginalizovaní žijí Romové často navíc i v prostorově marginalizovaných slovenských regionech. Jejich problémem pak není pouze stav hmotné nouze, ale také geografická segregace. V surveyových šetřeních *European Value Study*, realizovaných v letech 1990, 1999 a 2008, jsou Romové dohromady s drogově závislými, těžkými alkoholiky a lidmi s kriminální minulostí nejméně tolerovanou sociální skupinou na Slovensku. Téměř tři čtvrtiny Slováků, bez ohledu na rok sběru dat, by nechtěly, aby Romové žili v jejich sousedství.

Protože se vnímání Romů ve slovenské společnosti nijak výrazně neproměňuje a míra tolerance k této etnické skupině se v čase nemění [Vašečka 2009], domníváme se, že by etnická homogamie v rámci této skupiny neměla oslabovat. V naší třetí hypotéze tudíž předpokládáme, že *u Romů zůstává etnická homogamie ve sledovaném čase konstantní*.

Poslední, čtvrtou hypotézu zaměřujeme na rozdíly v etnické homogamii mezi etnickými skupinami. Byl to již Max Weber [1997], kdo upozornil na roli statusových rozdílů mezi etniky, které brání smíšeným sňatkům. Konstatoval, že to není ani tak rasa sama o sobě, jako spíše nízký sociální status určitého etnika, který umocňuje řadu předsudků majority vůči tomuto etniku. Protože Romové zaujímají nejnižší pozice v sociálně stratifikační páteři slovenské společnosti [Mu-

⁴ K mechanismům konstruování národnosti manželů a následně jejich dětí srov. Lampi [2013].

šina, Kolesárová 2012] a podléhají geografické segregaci [Vašečka 2009, 2011], předpokládáme, že v rámci této skupiny bude existovat vyšší etnická homogamie než u Maďarů a Slováků. Postavení Maďarů není ve stratifikačním žebříčku slovenské společnosti ve srovnání s Romy tak specifické. Z tohoto důvodu by etnická homogamie Maďarů měla být nižší než u Romů. Protože však mezi Maďary existuje poměrně silný důraz na etnickou příslušnost [Šutaj et al. 2006; Macháček 2011] a míra národní sebeidentifikace je vysoká [Gyurgyík 2003; Lampl 2013], měli bychom u nich naměřit vyšší etnickou homogamii než u Slováků. Naše poslední, čtvrtá hypotéza tedy zní: *Romové mají nejvyšší etnickou homogamii, u Maďarů je etnická homogamie nižší než u Romů a u Slováků je etnická homogamie nejnižší z těchto tří skupin.*

Data pro výzkum etnické homogamie

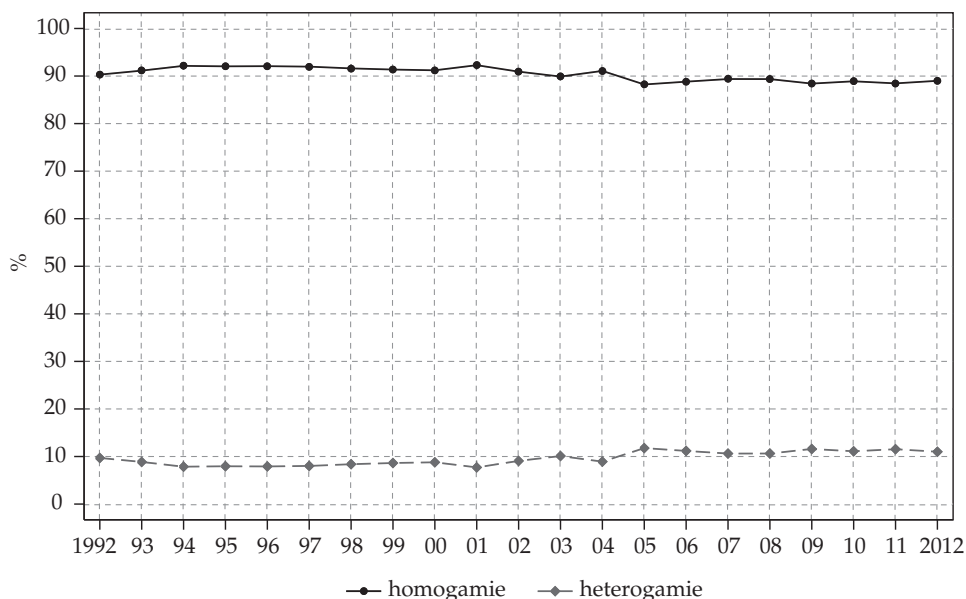
Základní údaj pro analýzu homogamie je kontingenční tabulka, která ukazuje uzavřené sňatky podle zkoumaných charakteristik mužů a žen. Zajímáme-li se například o vzdělanostní homogamii, musíme mít k dispozici kontingenční tabulku ukazující počty uzavřených sňatků podle vzdělání snoubenců. Zkoumáme-li oproti tomu věkovou homogamii, je nezbytné mít data o uzavřených sňatcích podle vzájemného věku snoubenců. Chceme-li tyto údaje kombinovat a například analyzovat vzdělanostní homogamii podle sňatkového věku snoubenců, je potřeba mít všechny tyto údaje v jedné vícerozměrné kontingenční tabulce.

Naše hypotézy o vývoji a rozdílech v etnické homogamii budeme testovat na datech o uzavřených sňatcích podle národnosti snoubenců v letech 1992 až 2012 na Slovensku.⁵ V agregované podobě mají data podobu trojrozměrné tabulky. Jedná se o 21 dvojrozměrných tabulek, které ukazují počet uzavřených sňatků podle národnosti muže a ženy v jednotlivých letech. Počet kategorií, na jejichž základě snoubenci uvádějí svoji národnost na slovenských matrikách, se v roce 1992 ustálil a až do současnosti se prakticky nezměnil. Jsou to kategorie slovenská, česká, maďarská, romská, polská, německá, rusínská, ukrajinská a jiná/neudaná.⁶ Kategorii jiná/neudaná jsme z analýzy vyřadili kvůli její nejednoznačnosti.⁷ Zachovali jsme tři nejpočetněji zastoupené kategorie (slovenská, maďarská a romská) a doplnili jsme je o čtvrtou kategorii „jiná“, kterou jsme vytvořili sloučením zbylých, méně početně zastoupených národností (česká, polská, německá, rusínská a ukrajinská). Rozměry dat, které analyzujeme, jsou tedy $21 \times 4 \times 4$ (roky, ná-

⁵ Data jsou dostupná online na stránkách Statistického úřadu Slovenské republiky [<http://portal.statistics.sk/>].

⁶ Kategorie česká byla v letech 1992 až 1995 rozšířena o kategorie moravská a slezská. Od roku 1996 se však již používá pouze kategorie česká.

⁷ V datech nelze bohužel v rámci této kategorie zpětně oddělit „jinou“ národnost od „neochoty“ národnost uvést. V roce 1992 do této kategorie spadlo 1,57 % mužů a 0,40 % žen uzavírajících sňatek, v roce 2012 to bylo 6,56 % mužů a 1,55 % žen uzavírajících sňatek.

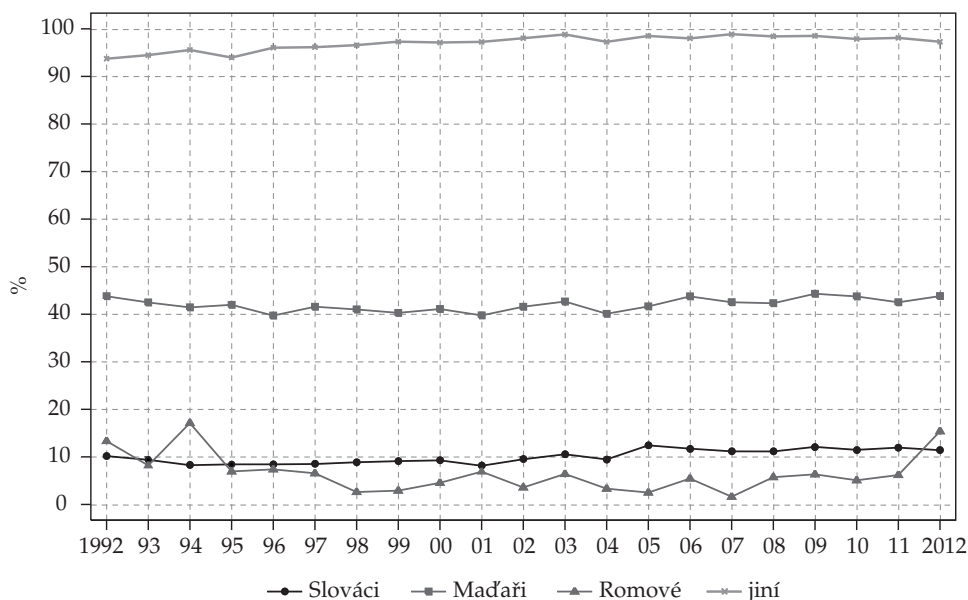
Graf 1. Vývoj etnické homogamie a heterogamie v letech 1992–2012 v SR (v %)

rodnost muže, národnost ženy). Celkový počet polí v tabulkách je 336 a celkový počet analyzovaných sňatků je 542 272 (data srov. Tabulka A1 v Příloze⁸).

Graf 1 ukazuje podíl etnicky homogamních a heterogamních sňatků ve sledovaném období. Etnicky homogamní sňatky jsou všechny sňatky umístěné na diagonálách kontingenčních tabulek, etnicky heterogamní sňatky jsou zbylé sňatky, umístěné nad a pod diagonálami kontingenčních tabulek. V analyzovaných letech etnicky homogamní sňatky výrazně dominují nad etnicky heterogamními (9 z 10 uzavřených sňatků je etnicky homogamních). V čase se tento poměr nijak výrazně nemění. To, co v datech pozorujeme, jsou pouze mírné roční odchylky od tohoto pravidla etnické homogamie.

Do jaké míry je etnická homogamie a heterogamie rozšířená v rámci uzavřených sňatků na Slovensku? Neboli u kterých etnik je pravidlo etnické homogamie nejsilnější a u kterých naopak nejslabší? Odpověď na tuto otázku nabízí Graf 2, který ukazuje podíl etnicky heterogamních sňatků ze všech sňatků uzavřených reprezentanty (jak muži, tak ženami) jednotlivých etnik (dopočet do 100 % u každého etnika tvoří homogamní sňatky). Mezi Slováky a Romy je podíl etnicky

⁸ Příloha článku je dostupná online na webových stránkách Sociologického časopisu / Czech Sociological Review (<http://sreview.soc.cas.cz/>) v sekci Archiv, kde je umístěn kompletní obsah celého čísla.

Graf 2. Vývoje etnický heterogamních sňatků podle etnické příslušnosti v letech 1992–2012 v SR (v %)

heterogamních sňatků nejnižší. S ročními výkyvy, bez zřejmého trendu, tento podíl variuje kolem 10 %. Dominují v nich etnický homogamní sňatky. Protipólem k těmto etnikům je skupina, v níž etnická homogamie téměř neexistuje. Jedná se o sňatky uzavírané v rámci kategorie jiná národnost. U těchto početně málo zastoupených národností ve slovenské společnosti se podíl etnický homogamních sňatků pohybuje kolem 5 %. A konečně mezi oběma těmito póly se nacházejí Maďari. Podíl etnický homogamních sňatků u nich dosahuje téměř 60 %, a to v celém sledovaném období, bez výraznějších výkyvů.

Shrneme-li deskriptci našich dat, můžeme konstatovat, že k etnický homogamním sňatkům na Slovensku nejvíce přispívají sňatky Slováků a Romů. Tři pětiny sňatků, které uzavírají Maďari, jsou etnický homogamní. Další etnické skupiny, které žijí na Slovensku a vstupují do manželství, pravidlo etnické homogamie již nechtějí. Uzavírají sňatky s příslušníky jiných etnik.

Za těmito závěry musíme vidět především strukturu příležitostí k etnický homogamním sňatkům [Hout 1983; Ultee, Luijkx 1994; Katrňák 2001]. Ta se pro jednotlivá etnika liší. Ve srovnání se Slováky, Romy a Maďary je pro početně menší etnické skupiny dostupnost jejich etnický stejných protějšků také menší. Podíl etnický heterogamních sňatků je pak u nich vyšší. Naopak u Slováků je podíl etnický homogamních sňatků nejvyšší, protože si své partnery a partnerky vybírají především ze skupiny, v níž početně dominují.

Vývoj a struktura relativní etnické homogamie

Procentuální indikaci etnicky homogamních a heterogamních sňatků, kterou jsme až doposud na základě našich dat prezentovali, v sociálně stratifikačním výzkumu rámuje koncept absolutní etnické homogamie [Erikson, Goldthorpe 1992; Breen 2004]. Jedná se o empirickou evidenci, která je výsledkem dvou efektů. Tím prvním je strukturní dostupnost etnicky stejných nebo odlišných partnerů a partnerek. Tím druhým jsou šance na etnicky homogamní nebo heterogamní sňatek, které však nejsou ovlivněné strukturní dostupností partnerů a partnerek, tedy prvním efektem [Goldthorpe 2007]. V případě, že chceme analyzovat tento druhý efekt a vypovídat o šancích na etnickou homogamii, které jsou „očistěné“ od strukturních příležitostí k etnicky homogamnímu sňatku – tedy od celkového a v mnoha případech také nerovného počtu mužů a žen na sňatkovém trhu podle etnicity, musíme se posunout od absolutní k relativní etnické homogamii.

Empirickým ukazatelem relativní etnické homogamie je poměr šancí (OR – z anglického *odds ratio*). OR je kombinace čtyř čísel odvozených přímo z kontingenční tabulky, která není ovlivněna změnou v margináliích této tabulky. Na základě našich dat se můžeme ptát, jaký je poměr šancí mužů ze dvou odlišných etnických skupin na sňatek se ženou z jedné etnické skupiny oproti ženě z jiné etnické skupiny. Jak se například liší šance Maďarů oproti Slovákům na sňatky s Maďarkami oproti sňatkům se Slovenkami? Tuto otázku lze samozřejmě položit i z hlediska žen a výsledné poměry šancí lze srovnávat napříč kontingenčními tabulkami.⁹ Je to tedy až koncept relativní etnické homogamie a jeho empirická indikace, které v sociálně stratifikačním výzkumu odkazují k sociální blízkosti jednotlivých etnik, indikované jejich sňatkovým chováním.

Abychom relativní etnickou homogamii identifikovali a mohli tak otestovat naše hypotézy, analyzujeme tabulková data o uzavřených sňatcích v jednotlivých rocích (*R*) podle etnicity muže (*M*) a ženy (*Z*) pomocí log-lineárních modelů.¹⁰ Rovnice základního saturovaného log-lineárního modelu je následující:

$$\ln(F_{ijk}^{MZR}) = \lambda + \lambda_i^M + \lambda_j^Z + \lambda_k^R + \lambda_{ij}^{MZ} + \lambda_{ik}^{MR} + \lambda_{jk}^{ZR} + \lambda_{ijk}^{MZR}, \quad (1)$$

⁹ Ze sňatkových/kontingenčních tabulek jsou šance na uzavření sňatku odvozené ex post, tedy jako výsledek sňatkového párování. Nejsou to dopředu známé šance, které by vedly k uzavíraným sňatkům.

¹⁰ Kontingenční tabulky obsahují 60 polí s nulami (viz Tabulka A1 v Příloze). V těchto kombinacích vymezených etnicitou muže a ženy nebyl v daném roce uzavřen sňatek. Protože národnost není v našem případě objektivní kategorie, ale subjektivně volená kategorie snoubenci (člověk se sám rozhodne, jakou národnost při uzavření sňatku uvede), nepovažujeme tato pole za strukturální nuly, nýbrž za nuly výběrové. Do analýzy tedy tato pole zahrnujeme a nuly v těchto polích nahrazujeme kvůli identifikaci parametrů log-lineárních modelů číslem 0,2 (více k problematice strukturálních a výběrových nul v kontingenčních tabulkách při odhadu log-lineárních modelů srov. von Eye a Mun [2013]).

kde je $\ln(F_{ijk}^{MZR})$ přirozený logaritmus očekávané (modelované) četnosti, pro i -tý řádek (M – etnicita muže), j -tý sloupec (Z – etnicita ženy), k -tou vrstvu (R – roky) kontingenční tabulky; λ jsou parametry, přičemž λ je hlavním průměrem, $\lambda_i^M, \lambda_j^Z, \lambda_k^R$ jsou marginálními efekty proměnných M, Z a R , $\lambda_{ij}^{MZ}, \lambda_{ik}^{MR}, \lambda_{jk}^{ZR}$ jsou dvojrozměrnými interakcemi mezi proměnnými M, Z a R a λ_{ijk}^{MZR} je trojrozměrná interakce mezi proměnnými M, Z a R .

Odhadnuté log-lineární modely a statistická kritéria jejich reprodukce dat ukazuje Tabulka 1.¹¹ Protože nás zajímá vývoj asociace mezi etnicitou muže a ženy při uzavření sňatku v čase, zaměřujeme se na modelování parametru λ_{ij}^{MZ} (interakce MZ neboli relativní etnická homogamie). Nejdříve jsme odhadli model podmíněné nezávislosti (Model 1), který předpokládá, že interakce MZ při zavedení roků R neexistuje ($\lambda_{ij}^{MZ} = 0$; $\lambda_{ijk}^{MZR} = 0$). Reprodukce dat na základě tohoto modelu není uspokojivá, což znamená, že interakce MZ je v datech přítomná i při kontrole pro roky (R).¹²

Model 2 předpokládá konstantní vývoj interakce MZ v letech ($\lambda_{ijk}^{MZR} = 0$). Asociace mezi etnicitou muže a ženy na sňatkovém trhu sice existuje, ale ve sledovaném období se nemění. I když statistika BIC je u tohoto modelu záporná, podle klasických statistických kritérií tento model nereprodukuje data uspokojivě ($p = 0,00$; $L^2 = 777$; d.f. = 180; poměr $L^2/\text{d.f.} = 4,32$). Nelze tudíž konstatovat, že interakce MZ je pro všechny roky stejná (relativní etnická homogamie se mění).

Model 3 předpokládá, že se interakce mezi etnicitou muže a ženy v čase liší o určitý (dopředu neznámý) faktor. Jedná se o model uniformní difference [Erikson, Goldthorpe 1992] neboli o log-multiplikativní model [Xie 1992]. Vzorec interakce MZ je pro všechny roky odhadnut jako stejný (ψ_{ij}); tento vzorec se však podle let liší o faktor φ , který charakterizuje vývoj MZ interakce v čase. Jinými slovy řečeno: šance na etnickou homogamii/heterogamii se u všech skupin vyvíjejí stejným směrem. Jak dvojrozměrná, tak trojrozměrná interakce (v rovnici 1) je odhadnuta dohromady ($\lambda_{ij}^{MZ} + \lambda_{ijk}^{MZR} = \psi_{ij} \varphi_k$). BIC je opět u tohoto modelu záporný, nicméně ani v tomto případě podle klasických statistických kritérií tento model nereprodukuje data dostatečně uspokojivě ($p = 0,00$; $L^2 = 719$; d.f. = 160; poměr $L^2/\text{d.f.} = 4,49$).

Model 4 je totožný s Modelem 3, předpokládá ovšem navíc, že se v čase mění nejen velikost interakce MZ , ale také její vzorec. Ve srovnání s předchozím modelem to znamená, že se intenzita MZ interakce pro každou etnickou skupinu vyvíjí odlišným způsobem. Jedná se o model navržený Leo Goodmanem a Michaelem Houtem [1998, 2001]. Tento model je znám také jako model regresního

¹¹ Všechny modely byly odhadnuty ve statistickém programu LEM [Vermunt 1997]. Modelové syntaxe poskytneme na vyžádání.

¹² Ideální model je úsporný (obsahuje nejmenší možný počet vysvětlujících parametrů), přitom však maximálně přesný (poměr $L^2/\text{d.f.} = 1$, BIC je ve srovnání s ostatními modely nejnižší možné záporné číslo a pravděpodobnost p je vyšší než 0,05) [více k tomu srov. Agresti 2002; Powers, Xie 2008; von Eye, Mum 2013].

Tabulka 1. Odhadnuté log-lineární modely pro vývoj etnické homogenie v letech 1992 až 2012 na Slovensku

Model	Popis modelu	L ²	Δ	d.f.	p	BIC
1)	RM RZ	175263,42	11,48 %	189	0,000	172767,95
2)	model 1 + MZ	777,20	0,37 %	180	0,000	-1599,43
3)	model 1 + MZ* φ^R	719,16	0,27 %	160	0,000	-1393,41
4)	model 1 + MZ*I ^R	209,43	0,18 %	152	0,001	-1797,50
5)	model 1 + MZ*I ^R + 9 reziduí	114,01	0,15 %	143	0,965	-1774,09
6)	model 1 + MZ*I ^R + 4 rezidua	150,79	0,16 %	148	0,513	-1803,34

Poznámka: R – rok, M – muž, Z – žena, BIC je Bayesovské informační kritérium ($BIC = L^2 - (df) \ln(N)$), kde N je celkový počet analyzovaných případů; Δ je index odlišnosti, ukazující podíl nesprávně klasifikovaných případů na základě odhadnutého modelu.

mezitabulkového efektu. Součet parametrů $\lambda_{ij}^{MZ} + \lambda_{ijk}^{MZR}$ (rovnice 1) je v tomto modelu nahrazen součtem a součinem parametrů $\lambda_{ij}^{MZ} + \psi_{ij}\phi_k$. Parametr λ_{ij}^{MZ} ukazuje základní vzorec tabulkové interakce, ψ_{ij} ukazuje části interakce, které se mění v letech, a parametr ϕ_k indikuje velikost změny této interakce pro jednotlivé roky. Ve srovnání s předchozími modely tento model reprodukuje data podle statistiky BIC nejlépe. Nicméně podle klasických statistických kritérií se nejedná o natolik uspokojivou reprodukci dat, abychom mohli tento model přijmout za explanační nástroj struktury našich dat ($p = 0,00$; $L^2 = 209$; d.f. = 152; poměr $L^2/\text{d.f.} = 1,38$).

V dalším kroku jsme se proto u Modelu 4 zaměřili na rezidua. Analýza reziduí je komparace modelových a pozorovaných četností. Cílem je identifikovat tabulková pole, která lze označit jako „extrémní“. V těchto polích je statisticky mnohem více nebo méně případů, než bychom na základě modelových předpokladů očekávali [k analýze reziduí srov. von Eye, Mum 2013 nebo Goodman, Hout 1998, 2001]. Identifikovali jsme 9 reziduí, která výrazně ovlivňovala neadekvátní „sednutí“ Modelu 4 na data (hodnota standardizovaného rezidua byla v těchto případech vyšší než 1,96).¹³ Poté jsme odhadli Model 5, který je totožný s Modelem 4, obsahuje však devět přesně odhadnutých frekvencí pro devět extrémních tabulkových polí identifikovaných na základě analýzy reziduí. Model 5 tedy ve srovnání s Modelem 4 obsahuje navíc devět parametrů (počet stupňů volnosti u tohoto modelu ve srovnání s Modelem 4 poklesl ze 152 na 143). Podle klasických statistických kritérií tento model sedí na data extrémně dobře. Nicméně protože hodnota L^2 je menší než počet stupňů volnosti, jedná se o „přeceněný“, neboli příliš přesný model ($p = 0,97\%$; $L^2 = 114$; d.f. = 143; poměr $L^2/\text{d.f.} = 0,80$). Počet parametrů je u tohoto modelu vyšší, než je k interpretaci dat nezbytně nutné. Vyšší hodnota statistiky BIC ve srovnání s Modelem 4 to potvrzuje.

Z tohoto důvodu jsme odhadli náš poslední, šestý model. Jedná se o model totožný s Modelem 5, který je však úspornější o pět parametrů (počet stupňů volnosti tohoto modelu se ve srovnání s předchozím modelem zvýšil na 148). Pět parametrů jsme ušetřili u těch extrémních tabulkových polí, jejichž hodnota standardizovaného rezidua byla u Modelu 4 sice vyšší než 1,96, ale zároveň nižší než 2,5 (tuto hranici jsme zvolili arbitrárně na základě statistického rozložení reziduí). Pro zbylá čtyři extrémní tabulková pole, jejichž hodnota standardizovaného rezidua byla u Modelu 4 vyšší nebo rovna 2,5, jsme pak stejně jako u Modelu 5, použili čtyři parametry, abychom dosáhli shody mezi modelovými a pozorovanými četnostmi. Model 6 sedí na data velmi dobře, a to jak podle klasických statistických kritérií, tak podle statistiky BIC ($p = 0,51\%$; $L^2 = 151$; d.f. = 148; po-

¹³ Hodnota 1,96 standardizovaného rezidua je považována za statistickou hranici, při níž je pravděpodobnost odchylky mezi modelovými a pozorovanými četnostmi menší než 5 % ($p < 0,05$) [více k tomu srov. Haberman 1978, 1979; Hagenaars 1990; nebo von Eye, Mum 2013].

měr $L^2/\text{d.f.} = 1,02$; BIC = -1803). Model 6 považujeme za nejpřesnější a zároveň nejúspornější nástroj pro interpretaci našich dat.¹⁴

Na základě Modelu 6 můžeme konstatovat následující dva závěry: Za prvé na Slovensku existuje relativní etnická homogamie. Pokud tedy lidé uzavírají sňatky, etnické kritérium je významným faktorem, který ovlivňuje jejich manželskou volbu. Mezi etnickými skupinami tedy existují sociální bariéry, které se promítají do sňatkového chování jejich reprezentantů. Za druhé vývoj relativní etnické homogamie není pro všechny etnické skupiny na Slovensku stejný. Podle našeho předpokladu, pokud hovoříme o etnické homogamii, je nezbytné rozlišit, o jakém etniku a ve vztahu k jakému etniku hovoříme.

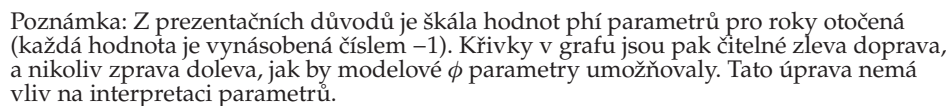
Graf 3 ukazuje vývoj relativní etnické homogamie pro jednotlivá pole kontingenční (sňatkové) tabulky (jedná se o parametry Modelu 6). V každém sloupci grafu vidíme vývoj interakce mezi konkrétní etnicitou mužů a žen, kteří uzavírají sňatek (vypočítáno na základě: $\lambda_{ij}^{MZ} + \psi_{ij} \phi_k$). Osa X ve sloupcích označuje roky (modelový odhad jejich rozložení je zvýrazněn v dolní části grafu). Osa Y označuje velikost asociace mezi etnicitou muže a ženy (0 znamená průměrnou asociaci napříč celou tabulkou; čím vyšší kladné číslo, tím také vyšší šance na uzavření sňatku, a čím nižší záporné číslo, tím také nižší šance na uzavření sňatku). Diagonální sloupce v grafu (označené šedě) odkazují k etnické homogamii, sloupce nad a pod nimi odkazují k etnické heterogamii.¹⁵

U všech etnik byly v roce 1992 šance na etnicky homogamní sňatky výrazně vyšší než šance na etnicky heterogamní sňatky. Nejvyšší byly v případě sňatků Romů, nižší u sňatků Maďarů a nejnižší u sňatků Slováků. Maďaři, kteří uzavřeli sňatek, měli ve srovnání se Slováky více jak třikrát vyšší šanci na etnickou homogamii, Romové měli šanci na etnickou homogamii více jak 60krát vyšší oproti Slovákům. V naší čtvrté hypotéze jsme předpokládali, že etnická homogamie je nejvyšší u Romů, nižší u Maďarů a nejnižší u Slováků. Tuto čtvrtou hypotézu v relativní rovině tedy nezamítáme a konstatujeme, že šance na etnickou homogamii jsou ve slovenské společnosti silně diferencovány podle etnických skupin: od sňatků Romů přes sňatky Maďarů ke sňatkům Slováků.

Podle první hypotézy by se etnická homogamie u Slováků neměla v čase měnit, protože se nijak výrazně nemění jejich postoje k etnickým menšinám. Podle druhé hypotézy by se u Maďarů měla etnická homogamie v důsledku jejich asimilace do slovenské společnosti snižovat. A konečně podle třetí hypotézy by u Romů měla etnická homogamie zůstat konstantní kvůli neměnnému postavení Romů ve slovenské společnosti.

¹⁴ Protože Modely 4, 5 a 6 se neliší z hlediska předpokládané struktury v datech, ale pouze z hlediska počtu parametrů, které je nezbytné k identifikaci této struktury použít, věcné závěry, které lze na jejich základě konstatovat, jsou totožné, liší se však ve své intenzitě. Na základě Modelu 6 tedy identifikujeme stejnou strukturu dat, kterou předpokládá také Model 4 a 5, nicméně mnohem přesněji.

¹⁵ Hodnoty parametrů Modelu 6 (λ_{ij}^{MZ} , ψ_{ij} , ϕ_k) a hodnoty, na jejichž základě jsou zkonstruovány křivky v Grafu 3, srov. v Tabulce A2 a A3 v Příloze.

Graf 3 ukazuje, že u sňatků Maďarů a Slováků se šance na etnickou homogamii mezi roky 1992 až 2012 nemění a u Romů rostou. První hypotézu tedy v relativní rovině nezamítáme. Šance Slováků na etnickou homogamii zůstávají konstantní, což znamená, že sociální vzdálenosti mezi nimi a jinými etniky, indikované manželským párováním, se nezkracují.¹⁶ Druhou hypotézu v relativní rovině zamítáme. Šance Maďarů na etnickou homogamii sňatky se v čase nijak výrazněji nemění.¹⁷ Předpoklad postupného nárůstu smíšených sňatků Maďarů se tedy v našich datech nepotvrdil. A konečně třetí hypotézu rovněž zamítáme. Relativní etnická homogamie u Romů nezůstává konstantní, jak naše třetí hypotéza předpokládala, ale v čase posiluje. Důsledkem toho pak je oslabování již tak nízkých šancí na etnickou heterogamii sňatky Romů, a to především sňatky Rom–Slovenka a Romka–Slovák.

Závěr

V tomto textu jsme ukázali, že etnicita je kritériem, které diferencuje sňatky uzavírané na Slovensku. Bylo tomu tak v době vzniku novodobého slovenského státu na začátku devadesátých let 20. století a je tomu tak i v roce 2012, jímž jsme naši analýzu ukončili. Vyšli jsme z předpokladu, že manželské párování je mechanismus, skrze který se udržují etnické difference. Zkoumali jsme, do jaké míry etnicita ve volbě manžela nebo manželky oslabuje nebo posiluje v čase. Konkrétně jsme analyzovali data o všech uzavřených sňatcích podle etnické příslušnosti snoubenců v letech 1992 až 2012, která publikuje Štatistický úrad SR.

Deskripce našich dat ukázala, že pravidlo etnické homogamie je relevantní pro slovenskou společnost (90 % uzavřených sňatků je etnickou homogamní). Slováci a Romové podléhají tomuto pravidlu nejsilněji (většina jejich sňatků je etnickou homogamní), u jiných národností (Češi, Poláci, Němci, Ukrajinci, Rusínové) jsme toto pravidlo prakticky neidentifikovali (pouze 5 % sňatků je u nich etnickou homogamní). Maďaři, s téměř třemi pětinami etnickou homogamních sňatků, se nacházejí mezi těmito dvěma extrémy. Tyto závěry platí jak pro začátek, tak konec sledovaného období. S drobnými ročními výkyvy se prakticky nemění.

¹⁶ Výjimkou jsou sňatky uzavřené mezi Slováky (ženy i muži) a kategorií jiní/jiné. V těchto polích kontingenční tabulky šance na etnickou heterogamii rostou. Dodatečná detailní analýza ukázala, že tato heterogamie je syčená především sňatky uzavřenými mezi slovenskou a českou národností, což indikuje, že mezi Slováky a Čechy je jiný typ vztahů než mezi Slováky, Maďary a Romy.

¹⁷ U Maďarů sice pozorujeme mírné oslabení v šancích na etnickou homogamii (srov. hodnoty křivky pro tabulkové pole Maďar a Maďarka v Tabulce A3 Přílohy; rok 1992 vs. rok 2012 znamená pokles o 9 %, vypočítáno jako $\exp(2,86) / \exp(2,77) = 0,91$). Toto oslabení však nepovažujeme za dostatečně silné na to, abychom přijali jinou interpretaci, než je konstantní trend. Nerostoucí křivky v heterogamních kombinacích sňatků Maďar–Slovenka a Slovák–Maďarka naši interpretaci potvrzují (viz Graf 3).

Pravidlo homogamie je dáno strukturou příležitostí k uzavření sňatku [Blau, Schwarz 1984; Penny, Khoo 1996]. Početnější etnická skupina má také početnější okruh potenciálních partnerů a partnerek, a tedy větší příležitost uzavírat etnicky homogamní sňatky. Z tohoto důvodu jsme analyzovali relativní šance jednotlivých etnik ne/uzavírat sňatky s příslušníky odlišných etnik, které jsou očištěné od těchto strukturních příležitostí. Naše zjištění ukázala, že šance na etnicky homogamní sňatky se výrazně liší podle etnických skupin (u Romů jsou tyto šance nejvyšší, u Maďarů nižší a u Slováků nejnižší). Šance na etnicky homogamní sňatky ve slovenské společnosti v čase neoslabují. U Slováků a Maďarů zůstávají konstantní, u Romů dokonce vzrůstají. Slováci, Maďari a Romové se prostřednictvím sňatkových strategií k sobě sociálně nepřibližují. Pokud akceptujeme předpoklad, že uzavírání sňatků napříč etnickou strukturou společnosti indikuje mezietnické vzdálenosti, můžeme konstatovat, že etnické distance se ve slovenské společnosti mezi třemi nejpočetnějšími skupinami v minulých 20 letech nezměnily.

U těchto závěrů nesmíme pustit ze zřetele, že jsou výsledkem analýzy dat o uzavřených sňatcích. Netýkají se jedinců, ale charakterizují sňatky (sociální makroúroveň). O individuální rovině a změnách v míře tolerance lidí k odlišným etnikům vypovídají pouze zprostředkovaně (sociální mikroúroveň). Jelikož však lidé a vazby mezi nimi jsou součástí údajů o sociální makroúrovni, jsme přesvědčeni, že tyto závěry indikují také sňatkové preference lidí a jejich následné jednání. Vztah mezi makroúrovňovými daty a individuálními sňatkovými preferencemi nicméně nebyl doposud zevrubně popsán [více k tomu srov. Jones 1995 nebo Lievens 1998]. Z tohoto důvodu je nezbytné, aby sociologická analýza mezietnické sňatečnosti, ať už na úrovni individuální, nadindividuální, nebo na obou úrovních zároveň, pokračovala i v budoucnosti a též na příkladech jiných společností.

LAURA FÓNADOVÁ *absolvovala doktorské studium sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Pracuje jako odborná asistentka na katedře veřejné ekonomie na Ekonomicko-správní fakultě téže univerzity. Jejím výzkumným zájmem je vztah etnicity, nerovnosti a sociální a vzdělanostní mobility v českém kontextu. Je autorkou knihy Nenechali se vyloučit. Sociální vzestupy Romů v české společnosti (Brno: Masarykova univerzita, 2014). Publikovala v Sociologickém časopise / Czech Sociological Review, Sociologii a European Sociological Review.*

TOMÁŠ KATRŇÁK *je docentem na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Zabývá se sociální stratifikací, sociální statistikou a metodami zpracování sociologických dat. Je autorem monografie Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině (Praha: Sociologické nakladatelství [SLON], 2004) a knih Třídní analýza a sociální mobilita (Brno: CDK, 2005), Spříznění volbou? Homogamie a heterogamie manželských párů v České republice (Praha: Sociologické nakladatelství [SLON], 2008), Na prahu dospělosti: Partnerství, sex a životní představy*

mladých v současné české společnosti (spoluautoři Zdeňka Lechnerová, Petr Pakosta, Petr Fučík, Praha: Dokořán, 2010) a Návrat k sociálnímu původu: vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009 (spoluautor Petr Fučík, Brno: CDK, 2010). Publikoval v Sociologickém časopise / Czech Sociological Review, Sociologii, Demografii, International Sociology, Sociological Theory and Methods a European Sociological Review.

Literatura

- Agresti, A. 2002. *Categorical Data Analysis*. New York: Wiley, <http://dx.doi.org/10.1002/0471249688>.
- Alba, R., V. Nee. 2003. *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press, <http://dx.doi.org/10.4159/9780674020115>.
- Blau, P., J. E. Schwarz. 1984. *Crosscutting Social Circles: Testing a Macrostructural Theory of Intergroup Relations*. New York: Academic Press.
- Blossfeld, H. P., A. Timm (ed.). 2003. *Who Marries Whom? Educational Systems as Marriage Markets in Modern Societies*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, <http://dx.doi.org/10.1007/978-94-007-1065-8>.
- Breen, R. (ed.). 2004. *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press, <http://dx.doi.org/10.1093/0199258457.001.0001>.
- Bruch, E., R. Mare. 2009. „Segregation Dynamics.“ Pp. 269–293 in P. Hedström, P. Bearman (eds.). *The Oxford Handbook of Analytical Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Burgess, E. W., P. Wallin. 1943. „Homogamy in Social Characteristics.“ *American Journal of Sociology* 49: 109–124, <http://dx.doi.org/10.1086/219346>.
- Davidová, E. 2011. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton.
- Ellingsen, T., K. Ringdal, A. A. Simkus, Z. Strabac. 2012. „Security Dilemmas and Ethnic Intolerance in the Western Balkans.“ Pp. 131–150 in K. Ringdal, A. Simkus (eds.). *The Aftermath of War: Experiences and Social Attitudes in the Western Balkans*. Surrey, UK: Ashgate.
- Eriksen, T. H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národní příslušnost, rituál*. Praha: Portál.
- Eriksen, T. H. 2010. „Ethnicity, Race and Nation.“ Pp. 78–103 in M. Guibernau, J. Rex (eds.). *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Cambridge: Polity Press.
- Erikson, R., J. H. Goldthorpe. 1992. *The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- ERRC. 2003. *Written Comments of the European Roma Rights Center, Concerning the Slovak Republic, For Consideration by the United Nations Human Rights Committee at Its 78th Session, July 14–August 8, 2003* [online]. European Roma Rights Centre [cit. 23. 7. 2014]. Dostupné z: http://www.escc-net.org/usr_doc/m00000105.doc.
- Gabal, I. et al. 1999. *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G.
- Gallová-Kriglerová, E., J. Kadlečiková, J. Lajčáková. 2009. *Migranti – nový pohľad na staré problémy. Multikulturalizmus a kultúrna integrácia migrantov na Slovensku*. Bratislava: CVEK.

- Giorgas, D., F. Jones. 2002. „Intermarriage Patterns and Social Cohesion among First, Second and Later Generation Australians.“ *Journal of Population Economics* 19 (1): 47–64, <http://dx.doi.org/10.1007/bf03031968>.
- Girard, A. 1964. *Le choix du conjoint. Une enquête psycho-sociologique en France*. Paris: INED-PUF.
- Goldthorpe, J. H. 2007. „Outline of a Theory of Social Mobility.“ Pp. 154–185 in J. H. Goldthorpe. *On Sociology. Volume Two: Illustration and Retrospect*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gonsoulin, M., X. Fu. 2010. *Intergenerational Assimilation by Intermarriage: Hispanic and Asian Immigrants*. New York: Taylor & Francis Group.
- González, A. 2006. „Who Do Immigrants Marry? Partner Choice among Single Immigrants in Germany.“ *European Sociological Review* 22 (2): 171–185, <http://dx.doi.org/10.1093/esr/jci050>.
- Goodman, L. A., M. Hout. 1998. „Statistical Methods and Graphical Displays for Analyzing How the Association between Two Qualitative Variables Differs among Countries, among Groups or over Time: A Modified Regression-Type Approach.“ *Sociological Methodology* 28 (1): 175–230, <http://dx.doi.org/10.1111/0081-1750.00045>.
- Goodman, L. A., M. Hout. 2001. „Statistical Methods and Graphical Displays for Analyzing How the Association between Two Qualitative Variables Differs among Countries, among Groups or over Time. Part II: Some Explanatory Techniques, Simple Models, and Simple Examples.“ *Sociological Methodology* 31 (1): 189–221, <http://dx.doi.org/10.1111/0081-1750.00095>.
- Gordon, M. 1964. *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Gyurgyík, L. 2003. „Az asszimilációs folyamatok vizsgálata – komplex megközelítésben – a szlovákiai magyarság körében.“ *Kisebbségkutatás* [online] 12 (1): 10–43 [cit. 11. 8. 2014]. Dostupné z: <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00017/2.htm>.
- Gyurgyík, L. 2008. „Zmeny v demografickej, sídelnej a sociálnej štruktúre Maďarov na Slovensku.“ Pp. 155–198 in J. Fazekas, P. Hunčík (eds.). *Maďari na Slovensku (1984–2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín.
- Haberman, S. J. 1978. *Analysis of Qualitative Data (volume 1: Introductory Topics)*. New York: Academic Press.
- Haberman, S. J. 1979. *Analysis of Qualitative Data (volume 2: New Developments)*. New York: Academic Press.
- Hagenaars, J. A. 1990. *Categorical Longitudinal Data: Log-Linear Panel, Trend, and Cohort Analysis*. London: Sage.
- Halász, I. 2007. „Nemzeti és etnikai kisebbségek és a kisebbségi jogi szabályok Közép-Európában.“ *Kisebbségkutatás* [online] 16 (3): 563–585 [cit. 6. 8. 2014]. Dostupné z: http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2007_03/cikk.php?id=1455.
- Homišínová, M. 2009. „Slováci v Maďarsku a Maďari na Slovensku. (Empirická analýza konštrukcie etnickej identity).“ *Človek a spoločnosť* [online] 12 (1) [cit. 11. 8. 2014]. Dostupné z: <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2009/1/5854/>.
- Hout, M. 1983. *Mobility Tables (Quantitative Applications in the Social Sciences)*. Newbury Park, CA: SAGE Publications, Inc.
- Huijnk, W., M. Verkyuten, M. Coenders. 2010. „Intermarriage Attitude among Ethnic Minority and Majority Groups in the Netherlands: The Role of Family Relations and Immigrant Characteristics.“ *Journal of Comparative Family Studies* 41 (3): 389–412.
- Jones, F. L. 1995. „Micro-Macro Linkages in Sociological Analysis: Theory, Method and Substance.“ *ANZJS* 37 (2): 74–92, <http://dx.doi.org/10.1177/1440783395031>.
- Jones, F. L., R. Luijkx. 1996. „Postwar Patterns of Ethnic Intermarriage in Australia: the

- Mediterranean Experience." *European Sociological Review* 12 (1): 67–86, <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordjournals.esr.a018178>.
- Jurová, A. 1993. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Goldpress Publishers.
- Kalibová, K. 2009. „Demografické charakteristiky Romů ve vybraných zemích střední a východní Evropy.“ Pp. 214–237 in M. Jakoubek, L. Budilová (eds.). *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: CDK.
- Kalmijn, M. 1998. „Intermarriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends.“ *Annual Review of Sociology* 24: 395–421, <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.395>.
- Kalmijn, M., F. Van Tubergen. 2006. „Ethnic Intermarriage in the Netherlands: Confirmations and Refutations of Accepted Insights.“ *European Journal of Population* 22 (4): 371–397, <http://dx.doi.org/10.1007/s10680-006-9105-3>.
- Kalmijn, M. 2010. „Consequences of Racial Intermarriage for Children's Social Integration.“ *Sociological Perspectives* 53 (2): 271–286, <http://dx.doi.org/10.1525/sop.2010.53.2.271>.
- Katrňák, T. 2001. „Strukturální příčiny poklesu sňatečnosti a nárůstu svobodných v České republice v průběhu devadesátých let.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 37 (2): 225–240.
- Katrňák, T. 2008a. *Spřízněni volbou? Homogamie a heterogamie manželských párů v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Katrňák, T. 2008b. „Educational Assortative Mating in the Czech Republic, Slovakia and Hungary between 1976 and 2003.“ *Sociológia* 40 (3): 236–257.
- Katrňák, T., P. Fučík, R. Luijkx. 2012. „The Relationship between Educational Homogamy and Educational Mobility in 29 European Countries.“ *International Sociology* 27 (4): 551–573, <http://dx.doi.org/10.1177/0268580911423061>.
- Khoo, S. E. 2011. „Intermarriage, Integration and Multiculturalism: A Demographic Perspective.“ Pp. 101–119 in M. Clyne, J. Jupp (eds.). *Multiculturalism and Integration: A Harmonious Relationship*. ANU E Press.
- Kobrin, F., C. Goldscheider. 1978. *The Ethnic Factor in Family Structure and Mobility*. Cambridge, MA: Ballinger Pub. Co.
- Labov, T. G., J. A. Jacobs. 1998. „Preserving Multiple Ancestry: Intermarriage and Mixed Births in Hawaii.“ *Journal of Comparative Family Studies* 29 (3): 481–502.
- Lampl, Z. 2013. *Sociológia Maďarov na Slovensku. 1. zväzok: Slovenský a Maďar*. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín.
- Liegeois, J. P., N. Gheorghe. 1995. *Roma/Gypsies: A European Minority*. London: Minority Rights Group.
- Lievens, J. 1998. „Interethnic Marriage: Bringing in the Context through Multilevel Modelling.“ *European Journal of Population* 14 (2): 117–155, <http://dx.doi.org/10.1023/A:1006075325546>.
- Macháček, L. 2011. *How Are You, Hungarians in Slovakia?* Trnava: UCM.
- Meng, X., R. G. Gregory. 2005. „Intermarriage and the Economic Assimilation of Immigrants.“ *Journal of Labor Economics* 23 (1): 135–175, <http://dx.doi.org/10.1086/425436>.
- Mušinka, A., D. Škobla, J. Hurrle, K. Matlovičová, J. Kling. 2014. *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*. Bratislava: UNDP.
- Mušinka, A., J. Kolesárová. 2012. „Situation of the Roma in Slovakia and Their Status in the Contemporary Slovak Society – Brief Outline of the Roma Situation and of Associated Problems.“ *Central European Regional Policy and Human Geography* 2 (2): 7–14.
- Patterson, O. 1997. *The Ordeal of Integration: Progress and Resentment in America's 'Racial' Crisis*. New York: Basic Civitas Books.

- Penny, J., S. E. Khoo. 1996. *Intermarriage: A Study of Migration and Integration*. AGPS, Canberra.
- Powers, D. A., Y. Xie. 2008. *Statistical Methods for Categorical Data Analysis*. 2nd ed. Bingley: Emerald Group Publishing Ltd.
- Qain, Z., D. T. Lichter. 2007. „Social Boundaries and Marital Assimilation: Interpreting Trends in Racial and Ethnic Intermarriage.“ *American Journal of Sociology* 72 (1): 68–94, <http://dx.doi.org/10.1177/000312240707200104>.
- Qain, Z., S. L. Blair, S. D. Ruf. 2001. „Asian American Interracial and Interethnic Marriages. Differences by Education and Nativity.“ *International Migration Review* 35 (2): 557–586, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1747-7379.2001.tb00029.x>.
- Romano, R. C. 2003. *Race Mixing: Black-White Marriage and Family*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sandefur, G. D., M. Trudy. 1986. „American Indian Intermarriage.“ *Social Science Research* 15 (4): 347–371, [http://dx.doi.org/10.1016/0049-089X\(86\)90018-9](http://dx.doi.org/10.1016/0049-089X(86)90018-9).
- Simkus, A. A. 2007. „Cross-National Differences in the Western Balkans in Three Dimensions of Attitudes. Ethnic Exclusionism, Gender Role Conservatism, and Conservative Sexual Mores.“ *International Journal of Sociology* 37 (3): 15–31, <http://dx.doi.org/10.2753/IJS0020-7659370301>.
- Simkus, A. A. 2012. „Cultural Diversity in South East Europe.“ Pp. 395–427 in D. Sternad, T. Döring (eds.). *Handbook of Doing Business in South East Europe*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Strabac, Z., O. Listhaug. 2008. „Ati-Muslim Prejudice in Europe: A Multilevel Analysis of Survey Data from 30 Countries.“ *Social Science Research* 37 (1): 268–286, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ssresearch.2007.02.004>.
- ŠÚ SR. 2013. *Základní výsledky SODB 2011*. Tab. 10. Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991 [online]. Štatistický úrad SR [cit. 23. 7. 2014]. Dostupné na: <http://portal.statistics.sk/files/tab-10.pdf>.
- Šutaj, Š., M. Homišinová, Z. Sáposová, J. Šutajová. 2006. *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika)*. Prešov: Universum.
- Ultee, W., R. Luijckx. 1994. „Educational Heterogamy and Father-to-Son Occupational Mobility in 23 Industrial Nations: General Societal Openness or Compensatory Strategies of Reproduction?“ Pp. 173–209 in R. Luijckx (ed.). *Comparative Loglinear Analyses of Social Mobility and Heterogamy*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Uunk, W. J. G. 1997. *Who Marries Whom? The Role of Social Origin, Education and High Culture in Mate Selection of Industrial Societies during the Twentieth Century*. Nijmegen: NOW.
- Vašečka, M. 2002. „Rómovia.“ Pp. 213–248 in M. Kollár, G. Mesežnikov (eds.). *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Vašečka, M. 2009. *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v SR*. Bratislava: International Organization for Migration.
- Vašečka, M. 2011. „Social and Labor Market Integration of Ethnic Minorities in Slovakia.“ Pp. 247–267 in M. Kahanec, K. F. Zimmermann (eds.). *Ethnic Diversity in European Labor Markets. Challenges and Solutions*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited, <http://dx.doi.org/10.4337/9780857930613.00016>.
- Vermunt, J. 1997. *LEM: A General Program for the Analysis of Categorical Data* [online]. Tilburg: Tilburg University [cit. 23. 7. 2014]. Dostupné z: <http://members.home.nl/jeroenvermunt/>.
- von Eye, A., E. Y. Mun. 2013. *Log-Linear Modeling. Concepts, Interpretation, and Application*. Hoboken: Wiley.

- Weber, M. 1997. „What is an Ethnic Group?“ Pp. 17–26 in M. Guibernau, J. Rex (eds.). *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Cambridge: Polity Press.
- Winch, R. T. 1958. *Mate-Selection. A Study of Complementary Needs*. New York: Harper and Rows.
- Xie, Y. 1992. „The Log-Multiplicative Layer Effect Model for Comparing Mobility Tables.“ *American Sociological Review* 57 (3): 380–395, <http://dx.doi.org/10.2307/2096242>.